

Utópikus regény

Akkor Montagk lassan a tűz és a körülötte ülők felé lépett. Öt öregember ült ott sötétkék gyapjú gúnyában. Nem tudta mit mondjon neki.

— Ül le — mondta az ember, aki úgy látszott, a kis csoport feje.
— Akarsz kávét?

* * *

Nézte, ahogy a sötét gőzölgő lé egy összecukható bádogpóhárba folyik. Egyszerűen nyújtották feléje, ő kíváncsi tekintetüket magán érezve, habozva szürcsölt belőle. Megsütötte a száját, de jólesett neki. Szőrös arcok vették körül, de szakálluk tiszta, rendes volt, kezük is tiszta. Amikor odaért, fölállva üdvözölték, aztán visszaültek a tűz mellé. Montagk nagyot hörpintett a kávéból. — Köszönöm — mondta — nagyon köszönöm.

— Szívesen — mondták. — A nevem Granger. — Odanyújtott egy kis üvegcsét valami színtelen folyadékkal. — Idd meg még ezt. Ez a szer megváltoztatja izzadságod vegyi összetételét s egy félóra alatt olyan szagod lesz, mint két másiknak. Nincs ennél jobb szer, ha kopó van az ember nyomáman.

Montagk fölhajtotta a keserű folyadékot.

— Olyan bűdös leszel tőle, akár a görény, — mondta Granger, — de nem baj.

— Honnan tudjátok a nevemet? — kérdezte Montagk.

Granger odamutatott egy koffertelevíziós készülékre a tűz mellett. — Végignéztük a hajszát. Gondoltuk is, hogy végül valahol a folyó mentén lyukadsz ki. Amikor az erdőben hallottunk csörtetni, mint egy lóstató szarvast, nem bújunk el, mint máskor szoktunk. Amikor láttuk, hogy a helikopterek újra a város felé kerülnek, bizo-

nyosak voltunk, hogy a vízben vagy. Valami nincs rendben. A hajsza tovább folyik. Mindenesetre ellenkező irányban.

— Ellenkező irányban?

— Nézzük csak!

Granger fölkattintotta a hordozható készüléket. A kép itt az erdőben, amint kézzől-kézre járt, olyan volt, mint egy lidérces álom, színek, szárnycsattogás zűrzavara. Egy hang kiáltott:

... Hajsza a város északi részében. Rendőri helikopterek körülzárták a 87. utcát és a Szilfasori parkot.

Granger bólintott: — Csak úgy tesznek. A folyónál leráztad őket magadról, de ezt persze nem ismerik be. Tudják jól, hogy a nézőket nem tarthatják vég nélkül a vászon előtt. A színjátéknak csattanó befejezésre van szüksége, mégpedig hamarosan. Ha az egész folyót végig kellene kutatniok, egész éjszaka beletelne. Inkább valami bűnbakot keresnek hát, hogy valami csattanóval végetvethessenek a komédiának. Figyeld csak, fogadok, hogy öt percen belül megfogják Montagkot.

— De hogy...?

— Figyeld csak.

Az egyik lebegő helikopter kamerája most végigszántott egy elhagyott utcán.

— Látod? — mondta Granger halkán — Ott leszel te. Ott az utca legvégén, ott lesz az üzött vad. Látod, hogy fordul arrafelé a kamera. Idegfelesztő előkészítése a záró jelenetnek. Totális! Valami szegény ördög éppen most indulhatott el magányos sétára. Magányos, tehát külön. Ne gondold, hogy a rendőrség nem ismeri az ilyen különcök szokásait, akik korán kelnek, mert kedvük telik benne, vagy mert nem tudnak aludni. Akárhogy is, ez a szerencsétlen bizonyosan évek óta állandó rendőri felügyelet alatt áll. Hiszen sohasem tudhatják, mikor használhatják majd fel megfigyeléseiket. Ha például nagyon kapóra jön nekik, hogy megmentsék a látszatot. Atyaisten, nézzétek!

A tűz körül ülők meregették a nyakukat.

A vásznon föltűnt valaki az egyik sarkon. Rögtön ezután megjelent a fémkutya is, a fölöttük lebegő kopó-helikopterek fényszóróikat úgy irányították, hogy valóságos zárkába fogták az embert.

Egy hang kiáltott: — Ott van Montagk! A nyomozás végetért!

Elképedve állt meg a mitsem sejtő, kezében cigarettá. Rámeredt a kutyára, anélkül, hogy tudta volna mi is az. Valószínűleg sohasem tudja már meg. A szirénák üvöltésére fölnézett az égre. A kamerák zuhantak lefelé. A kutya a magasba ugrott, valami leírhatatlanul szép lendülettel és pontossággal. Tűnyelvét kiöltötte. Egy pillanatig

a kép központjában tartották, hogy a nézők jól megfigyelhessék az áldozat ijedt tekintetét, az üres utcát és a puszkagolyóként célja felé törő acélszörnyet.

— Megállj Montagk! — kiáltott egy hang az égből.

A kamera a fémkutyával együtt bukott az áldozatra, kétfelől fogták szorítóba. Az ember üvöltött, üvöltött, üvöltött...

Kattanás.

Halotti csönd.

Korom sötétség.

Montagkból is kiszakadt egy kiáltás. Elfordult.

Csőnd.

És akkor, miután egy ideig merev arccal ültek a tűz körül, a bemondó a sötét vászonról bejelentette: — A hajsza végetért, Montagk halott. A társadalom elleni büntény meg van torolva.

Sötétség.

— Most átkapcsolunk a Lux-hotelre és kezdjük hajnali műsorunkat...

Granger kikapcsolta a készüléket.

— Nem tűnt fel neked, hogy az arcát sohasem állították be élesen. Még legjobb barátaid sem tudhatják bizonyosan, hogy te voltál-e. Vigyáztak, nehogy túl éles legyen a kép. Inkább a képzeletre bízták a dolgot. Pokoli — mondta halkán — Pokoli!

Montagk nem válaszolt, csak újra feléjük fordult, s szótlánul az üres vászonra meredt.

Granger megfogta a karját:

— Isten hozott a halottak birodalmából. — Montagk bólintott, s Granger folytatta: — Azt hiszem legjobb, ha megismertetek mindannyiunkkal. Ez itt Fred Clement, a Harvard-egyetem irodalomtörténeti tanszékének volt tanára, mielőtt atomenergetikai technikummá nem alakították át. Ez meg dr. Simmons, a losangelesi Kalifornia-egyetem tanára, egy Ortéga y Gassett-kutató. West tanár, annakidején a Columbia-egyetemen etika terén, ezen a ma már kihalt szakon alkotott sokat. Padover lelkész viszont harminc évvel ezelőtt néhány előadást tartott, s nézetei miatt egyik vasárnapról a másikra elfogyott a gyülekezete. Most már régebb idő óta velünk együtt kóborol. Jómagam könyvet írtam ezzel a címmel: Az új a keztyűben: az igazi viszony az egyén és a társadalom között — s ide jutottam. Üvözlünk, Montagk.

— Nem illek hozzátok — szólalt meg végre Montagk vontattottan. — Gyámoltalan hülye voltam világéletemben.

— Ehhez hozzászoktunk. Mindnyájan igazi jó hibákat követtünk, különben nem lennénk itt. Amíg magunkban voltunk, nem volt sak dühünk. Én annakidején egy tűzör ellen vetemedtem tettelegeségre, amikor eljött felgyújtani a könyvtáramat. Azóta szokásban agyok. Együtt akarsz működni velünk Montagk?

— Igen.

— Mit hozol?

— Semmit. Azt hittem, hogy megvan a Prédikátor könyve és a elenések. De már az sincs meg.

— A Prédikátor jó volna. Hol volt a könyv?

— Itt — Montagk a homlokára mutatott.

— Ahá, — bölintott Granger mosolyogva.

— Hogyan? Így nem jó? — kérdezte Montagk.

— Sőt, így jó igazán! — Grager odafordult a paphoz: — Van rédikátorunk?

— Egy példány. Egy Harris nevű ember Youngtownból.

— Montagk, — Granger szoroson megragadta a vállát, — vigyázz magadra! Ügyelj az egészségedre. Ha Harrisnak valami baja irténik, te leszel a Prédikátor. Látod, milyen fontossá váltál?

— De hiszen mindent elfelejtettem.

— Nem, semmi sem vész el. Megvan a módja annak, hogy újra öbányásszuk.

— Mindent megpróbáltam már, hogy újra emlékezetembe ézzem.

— Ne erőlködj. Ha majd szükségünk lesz rá, magától megjön. z ember emlékezete fényképszerű, minden ami valaha életünkben öfordult, megrögződik. Simmons itt, húsz évig ezzel foglalkozott, eljárása olyan tökélyt ért el, hogy mindent föl tudunk idézni, nit akár csak egyszer is elolvasott valaki. Szeretnéd alkalomadtán látó Államát olvasni, Montagk?

— Nagyon szeretném.

— Én vagyok Plátó Allama. Szeretnéd Marcus Auréliust olvasni? Simmons Marcus Aurélius.

Simmons meghajolt.

— Örvendek — mondta Montagk. Granger folytatta:

— Szabad bemutatnom: Ime Jonathan Swift, a Gulliver utazásai mű csúnya politikai gúnyirat szerzője. És itt van Charles Darwin, nitt meg Schopenhauer, ez itt Einstein, emez itt mellettem dr. lbert Schweizer, egy rendkívül emberszerető gondolkodó. Itt van ontagk, ha kell, Aristophanes és Mahatma Gandhi és Guatama uddha és Konfuzius és Thomas Love Peacock és Thomas Jefferson

és Abraham Lincoln. Mellesleg mi vagyunk Máté, Márk, Lukács és János is.

Mindnyájan mosolyogtak.

— De hiszen ez lehetetlen — csodálkozott Montagk.

— Pedig így van — válaszolta Granger nevetve. — Mi is könyvhamvasztók vagyunk. Elolvassuk a könyveket, aztán elégetjük őket, nehogy megtalálják nálunk. Mikrofilmre venni őket kivihetetlennek bizonyult: mindig úton vagyunk, el kellene ásnunk és visszatérni érte. Rajtacsíphetnének bennünket. Ezért inkább a fejünkben őrizzük meg a dolgokat, ahol senki sem látja, még csak nem is sejtí. Csupa töredékekből állunk: irodalom, népjog, Byron, Tom Paine, Machiavelli vagy Krisztus — mind megvan. De legfőbb ideje is. A háború kitört. Mi itt vagyunk kinn, amott meg a város tarkabarka köntösébe burkolva. Mire gondolsz Montagk?

— Arra gondoltam éppen, hogy milyen rövidlátó volt tőlem a magam szakállára működni, könyveket csempészni idegen házakba, aztán följelentgetni.

— Azt tetted, amit tenned kellett. Ha egészen nagy arányban csinálod, talán csodát tett volna. A mi elgondolásunk azonban egyszerűbb és azt hisszük, célravezetőbb. Mi csak arra igyekeztünk, hogy azokat az ismereteket, amikre egyszer szükségünk lesz, megőrizzük és biztosítsuk. Egyelőre nem törekszünk arra, hogy valakit fölbujtassuk és lázadást szítsunk. A magunk módján valamennyien példás állampolgárok vagyunk: az öreg sínek mellett vándorolunk, hegyek közt éjszakázunk, és a városok nem bántanak bennünket. Olykor-olykor föltartóztatnak minket és megmotoznak, de nincs nálunk semmi ami gyanús volna. A szervezet egészen laza és alkalmazkodó. Néhányan közülünk arcukat és ujjenyomatukat műtéttel megváltoztatták. Jelenleg szörnyű nehéz föladat áll előttünk: meg kell várnunk, amíg a háború kitör, és éppen olyan gyorsan véget is ér. Nem valami derüs föladat. De mit tehetünk, nem szólhatunk bele, csak egy kificamodott kisebbség vagyunk, pusztában kiáltók. Ha a háború végetért, talán hasznára lehetünk a világnak.

— És gondoljátok, hogy aztán majd hallgatnak rátok?

— Ha nem, majd kivárjuk. Szájról-szájra adjuk a könyveket gyermekeinknek, s ha mi nem, hát ők szolgálnak velük a világnak. Így ugyan sok minden elvész, de kényszeríteni senkit sem lehet arra hogy meghallgasson. Maguknak kell rájönniök, ha majd egyszer elkezdenek tőprengeni azon, hogy miért bomlott fel a világuk. Egy-szer eljön annak az ideje is.

— És ugyan hányan vagytok?

— Ezerszám vagyunk az országotokon és vasúti síneken, kívül csavargók, belül könyvtár. Kezdetben nem volt tervszerű: mindenkinél volt egy kedvenc könyve, amit nem akart elfelejteni, megtanulta hát szóról-szóra. De huszonegynéhány év alatt keltünkbenjártunkban összeismerkedtünk, valami laza szövetséget kötöttünk és terveket szőttünk. A legfontosabb, — ezt jól eszünkbe kellett vésnünk — kicsiségünk tudata, csak semmiféle tudóspöffeszkedés, egyikünknek sem szabad magát többre tartani a másiknál. Hiszen nem is vagyunk egyéb, mint fedőlap egy-egy könyvön, magunkban lényegtelenek. Vannak városlakók is közöttünk. Thoreau Erdők-jének első fejezete Green Riverbet, a második a maine-i Willow Farmban lakik. Van Marylandban egy falucska, huszonzét lélek az egész. — soha őket bombázó nem fenyegeti, — ott élnek annak a bizonyos Bertrand Russelnek összes művei, kezünkbe vehetjük a kis helységet és sorra lapozhatjuk, személyenként ennyi meg ennyi oldal. Egy szép napon majd, ha átvészeltük a háborút, újra írhatjuk a könyveket. Sorra behívjuk embereinket, hogy elmondják, amit megtanultak, amit magukban hordanak, s újra a sajtó alá mehet, — a kultúra következő alkonyáig, akkor pedig kezdhetjük az egész nyomorúságot előlről. Dehát éppen ez a legcsodásabb az emberben: soha annyira nem esik kétségbe, soha annyira le nem törik, hogy ne kezdjen újra, mert jól tudja, hogy érdemes.

— Mi a dolgunk ma? — kíváncsiskodott Montagk.

— Várni — felelte Granger. — És, minden eshetőségre, egy kicsit továbbvonulni a folyó mentében.

S elkezdett földet hányni a tűzre.

A többiek is segítettek, Montagk is, s most ime az irdatlanban közös kézzel egy értelemmel oltották a tüzet.

Áhltak a folyó partján a csillagfoltos éjszakában. Montagk pillantása rávetődött vizálló órájának lapjára. Öt. Hajnali öt óra. Megint egy egész évet átélt egyetlen óra alatt, s túl a folyón hasadt már a hajnal.

— Dehát hogy bízhattok bennem? — kérdezte Montagk.

Valaki megmocant a sötétben.

— Elég rádézni. Már régen nem láttad magad tükörben, úgy-látszik. Különben annyit nem érünk meg a városnak, hogy ilyen hajszát színleljenek. Hiszen néhány ilyen komikus, verskedvelő figura senkinek sem árthat, ezt mindenki tudja a városban, s tudjuk mi is. Amíg az egész nép föl nem kél, ajkán a Magna Charta és az Alkotmány, addig minden rendben van. Hogy itt-ott közbelépjenek, arra elég a tűzörtség. Nem, a város békében hagy bennünket. Te meg úgy festesz, mint a megtestesült istenharagja.

Vonultak a folyó mentén délnek. Montagk igyekezett kifürkészni az arcokat, azokat a tűz fényénél ijédtnék, fáradtnak látott, öreg arcokat. Valami fölcsigázottságot, elszántságot, győztes bizalmat keresett bennük, de ennek semmi nyomát nem látta. Azt várta talán, hogy meglátja rajtuk a magukban hordott felismerés szendergő visszfényét, lámpás módjára belülről fénylő arcokat. De úgylátszik minden fény a tábortűztől eredt, olyanok voltak, mint mindenki, aki mögött hosszú út van, hosszú keresés, aki hosszú ideig tanúja volt a jó alulmaradásának, s most összetalálkoztak a múlt időben, hogy megvárják a vásár végét és a tüzek kialudtát. Egyáltalában nem voltak biztosak abban, hogy az, amit a fejükben hordanak, ad-e majd valamit az eljövendő hajnalpír tiszta fényéhez; semmiben sem voltak biztosak, csak abban, hogy a könyvek ott vannak a homlokuk mögött, s felvágatlanul ott várnak jövődő vevőikre, akik talán majd egyszer kezükbe veszik, olykor tiszta, olykor maszatos kézzel.

Menet közben Montagk oldalról sorra nézte az arcokat

— Ne ítélj meg a könyvet fedőlapjáról — mondta valaki.

Mindnyájan nevettek, miközben a folyó mentén továbbhaladtak.

* * *

Süvítés a légben, s még mielőtt fejüket fölkapták volna, máris elhaladtak a városi sugárgépek. Montagk visszatekintett a folyón, felfelé a távolba, a már alig-alig pislákoló városra.

— A feleségem még ott van.

— Igazán sajnálom — mondta Granger. — A városra most rossz idők járnak.

— Különös, — jegyezte meg Montagk, — nem hiányzik nekem, úgylátszik egyáltalában nem maradt bennem érzés. Úgy érzem most, ha odavész is, nem búsulok utána. Nem helyénvaló pedig. Valami nincs rendben velem.

— Hadd mondok el valamit — szölt Granger belékarolva, s időről-időre egy-egy ágat elhárítva útjából. — Még kisgyerek voltam amikor meghalt nagyapám, a szobrász. Igen emberszerető volt. Sok adakozó szeretet volt benne a világ iránt. Segített városunk nyomornegyedeinek fölszámolásában, nekünk gyerekeknek játékszerket faragott, és egész életében rengeteget tett-vett, keze sohasem nyugodott. Amikor aztán meghalt, rájöttem, hogy nem őt siratom, hanem azt a sok mindent, amit csinált. Sirtam, hogy sohasem csinál már többé semmit, soha többé meg nem farag egy darab fát, nem segít egy galambot nevelni, nem hegedül nekünk, mint annyiszor, nem tréfálkozik velünk, mint annyiszor. Életünknek egy része volt,

s amikor meghalt, egyszerre elnyesték minden tevékenységét, nem volt senki, aki helyébe ugrott volna. Pótolhatatlan volt, mert ember volt, jelentett valamit. Sohasem tudtam teljesen kiheverni. Ma is gyakran gondolok arra, hogy mennyi csodálatos faragvány sohasem jön létre, mert meghalt. Hány tréfa hiányzik a földön, amit most már sohasem mond el, hány postagalamb, amit föl nem nevel. Ő alakította a világot. Hatott rá. A világ megszámlálhatatlan jót vesztett azon éjszakán, amikor meghalt.

Montagk hallgatva ment egy darabig. Aztán: — Millie, Millie, — sóhajtotta ajka. — Millie.

— Mit mond?

— A feleségem. Szegény Millie semmit sem tudok már róla. A kezére gondolok, de az nem tesz semmit, csak lóg, vagy az ölében pihen, vagy cigarettát tart, ez az egész.

Montagk megfordult, visszatekintett. Mit adnál a városnak Montagk? Hamut. De mit adnak a többiek egymásnak. Semmit.

* * *

Mindketten megálltak, s néztek visszafelé. — Mindenki után kell maradni valaminek, mondta a nagyapám. Egy gyermeknek, egy könyvnek, egy képnek, egy háznak, vagy akár csak egyetlen falnak, amit ő épített fel, egy pár cipőnek, amit ő készített. Vagy egy kertnek, amit ő ültetett, valaminek, amit a keze érintett, hogy maradása legyen a lelkednek, ha meghalsz, és amikor az emberek ránéznek a fára vagy a virágra, amit ültettél, akkor ott vagy. Mindegy mit teszel, mondta nagyapám, ha csak valamit belelopsz a lényedből valamibe és megváltoztatod. Ebben különbözik az igazi kertész attól, aki csak nyírja a pázsitot. A pázsitnyíró mintha itt se lett volna, a kertész egy életen át létezik.

Granger elengedte. — Nagyapám vagy ötven évvel ezelőtt néhány V-2 rakétafilmet mutatott nekem. Láttál valaha atombombaszőnyeget mondjuk 300 kilométer magasból? Nem több az, csak egy légy piszok a körülötte lévő rengetegben.

Nagyapám vagy egy tucatszor bemutatta a V-2 rakétafilmet azt remélve, hogy városaink egyszer mégis csak megnyílnak, s beengedik a zöld mezőket és a rengeteget, hadd lássák az emberek, hogy milyen kicsiny a helyük a világban, hogy kicsiny életünket ebben a rengetegben töltjük, s hogy egy napon visszakövetelheti azt, amit nekünk átengedett. Hiszen csak rá kell lehelnie, vagy a tengert nyakunkra küldenie, hogy megmutassa, milyen kicsinyek vagyunk. Ha elfelejtjük, milyen közel van hazzánk a rengeteg, mondta nagyapám.

akkor egy szép napon, amikor már sejtelmünk sincs arról, hogy milyen rettenetes és valóságos tud lenni — eljön és elvisz bennünket. Érted? — fordult hozzá Granger.

— Nagypám évtizedek óta holt, de ha a koponyámat fölnyitnák, istenemre mondom, agyam tekervényeiben pontosan meg lehetne találni hüvelykújjá nyomát. Megérintett. Mondtam már hogy szobrász volt. Mennyire gyűlölöm, szokta volt mondani, azt a Status Quo nevű rómaid. Csodálkozzátok ki a szemeteket a fejetekből, — mondta, éljetegek úgy mintha csak tíz percetek lenne már, nézzétek a világot, elképesztőbb, mint akármilyen mesterséges álom. Ne kívánjatok biztonságot, ilyesmi soha nem is volt állatvilágunkban. És ha lenne is, lajhárhoz hasonlítana, amelyik naphosszat fejjel lefelé lóg a fáról, s átalussza az életet. Az ördögbe is, mondta, rázzátok a fát, amíg le nem huppan róla.

— Nézd! — kiáltott Montagk.

Abban a pillanatban megkezdődött és befejeződött a háború.

A többiek később nem tudták volna megmondani, láttak-e egyáltalában valamit. Legfeljebb egy hirtelen villanó fényt az égen. Talán csak annyi volt a sugárrepülőék és rakétabombák jelenléte — tizenöt, tíz vagy egy kilométer magasságban — egy pillanat töredékéig, mint ha valaki hatalmas tenyeréből magvakat szórna az éji égre, s a bombák iszonyú sebességgel zúdultak a derengő városra, a repülőék meg már ott se voltak. Hiszen a bombatámadásnak voltaképpen már akkor vége volt, amikor a repülőék meglátták céljukat és óránként hétézer kilométeres sebességgel megoldották a bombákat; hirtelen mint egy haszasuhintás már be is fejeződött a háború. Mihelyt megnyomták a fogantyút és megoldották bombaterhüket, már vége is volt az egésznek. Három másodperc alatt — nekik egy örökkévalóság — amíg a bombák földet értek, a repülőék már félig megkerülték a látható világot, akár egy lövés, amiben az ember nem is hinne, hiszen láthatatlan, mégis egyszerre szétzúzza a szívét, teste darabokra hullik, vére ámultan fröccsen ki belőle, agya szertehányja azt a néhány szép emléket s értelmetlenül kimúlik.

Hihetetlen. Egyetlen kézmozdulat volt csupán. Montagk egy hatalmas acélöklöt látott végigsuhintani a távoli város fölött s csak sejetette a sugárbombák süvítését, amely azt követte szörnyű izenetével: *Bomolj szét, ne maradjon kő kövön, halj meg, pusztulj el!*

Montagk gondolatban kezét kábultan felemelve, egy pillanatra megállította a bombákat az égen: — Fuss! — kiáltott Fabernek. Clarissenak is: — Fuss! Mildrednek: Menekülj! Clarisse ugyan már halott, jutott eszébe és Faber is városon kívül van, az ötórás busz valahol a nyílt vidéken járhat útban két romváros között. De ak-

kor is, ha a pusztulás még meg nem történt, ha még csak a levegőben lebeg is, emberi számítás szerint elháríthatatlan. Mielőtt ötven métert megtehetne, a rendeltetési helye értelmét veszti és az indulás helye világvárosból romhalmazzá válik.

És Mildred?

Menekülj! Fuss!

Maga elé képzelte valahol egy hotelszobában, arra a félmásodpercnyi időre, ami még hátra van, a bomba csak egy méterre, egy fél méterre, néhány centiméternyire van az épülettől. Ott látta a csillogó fal felé fordulva, a rikitó, tarkabarka fal felé, amelyen a családja fecsegett és fecsegett, és a rokonsága karatyolt és karatyolt, és a nevén szólította és rámosolygott és semmit sem szólt a bombáról, amely egy pár centiméternyire, most már csak egy centiméterre, fél centiméterre van a hotel tetejétől. Ott látta falra meredve, mintha látványszomja ott megtalálhatná nyugtalansága okát. Mohón és feszülten meredt a falra, mintha bele akarná vetni magát a sziporkázó szintengerbe, hogy sikító boldogságában elmerüljön.

* * *

Beütött az első bomba.

— Mildred!

Legelőször talán — ki tudná megmondani — a nagy rádióadók féktelen tomboló fecsegése némult el.

Miközben elvetette magát, Montagk látta és érezte, azaz látni, érezni vélte, hogy sötétülnek el Mildred előtt a falak, hallotta sikoltását, amikor a vég előtti utolsó végtelen rövid időtöredék alatt saját arcának visszatükröződését látta, olyan kétségbeesett üres volt az arc, ez az egyetlen levegőben lógó arc a szobában, kiéhezett magát marcangoló arc, amire most végre ráismert, s hirtelen fölnézett a mennyezetre, ami most az egész épülettel együtt rászakadt és ott kő, acél gipsz és faomladékkal és pincébe rohanó emberekkel egybekavarta és kérlelhetetlenül megsemmisítette.

Tudom már, mondta magában Montagk szorosan a földhöz lapulva, tudom már, Chicago. Chicagóban sok-sok évvel ezelőtt Millie és én. Ott, ott ismerkedtünk meg. Tudom már. Chicagóban sok évvel ezelőtt.

A légnyomás végigsöpört a folyó fölött, és futtában mint egy sor dominót úgy fektette le őket, csapkodta az iszapot, kavarta a port, és ahogy a szél tovább zúgott dél felé, halk nyögés maradt utána a fák lombjában. Montagk szorosan a földbe kapaszkodott, igyekezett minél kisebbre zsugorodni, szemét is behunyta. Csak egyetlen egyet pislantott, s ebben az egyetlen pislantásban a bombák helyett a várost látta a levegőben. Helyet cseréltek. Egy való-

szerűtlen pillanatig ott lebegett a város, magasabban, mint amilyenre valaha is feltörni szándékozott, magasabban, mint amilyenre valaha is az ember építeni tervezte, egy betonhulladékból és acélfatokból összeállt freskó az égen, ami mint egy kifordult lavina zúdult lefelé tarka felfordultságban, az ajtó ott, ahol ablaknak kellene lenni, a tető a padló helyén, az eleje hátul, s akkor ez az egész városlidérc összecsuklott és megsemmisült.

Halálhörgése csak később hallatszott...

* * *

Montagk feküdt, könnyező szeme összeragadva, csukott szájában cementpor, és lélegzetét is elfojtva gondolta: tudom, újra tudom, és még valami eszembe jutott. Mi is? Igen, a Prédikátor és a Jelenések könyvének egy része. Egy része a könyvnek, csak gyorsan, amíg újra el nem tűnik, mielőtt az ijedség elmúlik, mielőtt a szél elül. A Prédikátor. Mégis megvan. Mondta magában a szavakat szorosán a rengő földhöz lapulva, ismételtette a szöveget, tólult az ajkára minden erőlködés nélkül és nem keveredett bele a Zanderspaszta. Csak a Prédikátor volt, belülről ott állt előtte, nézte...

— Végre, — mondta egy hang.

Hápgogva, mint szárazra vetett halak feküdtek sorban az emberek, a földre kapaszkodva, ahogy gyermekek kapaszkodnak meg-hitt dolgaikhoz, akármi történt és történik még, s valanennyien hangosan kiáltottak, hogy megóvják dobhártyájukat a repedéstől. Montagk is velük együtt kiáltott bele a szélbe, amely ajkukat hasogatta és orruk vérét megindította.

Aztán nézte, hogy ül el a por, és hogy terpeszkedik el a mindenségben a csend. Ahogy ott feküdt, úgy tűnt neki, hogy most a világ minden egyes porszemét látja, és minden fűcsomót és hall minden hangot, minden nyögést. Az elülő porral csend ereszkedett le, idő s alkalom arra, hogy körülnézhessenek, s a napi valóságot öt érzékükbe fogadják.

A folyó felé nézett: Azon megyünk majd. Aztán a vasuti sínekre pillantott: Vagy ezek mentén haladjunk majd. De lehet, hogy most országutakon vándorlunk majd, és lesz időnk öt érzékünkbe fogadni a dolgokat. Aztán egy napon, ha már minden jól leülepedett bennünk, újra előjön, akár a kezünk, akár a szájunk révén. Sok minden hamis lesz benne persze, de éppen elég helyénvaló is. Ma még csak tovább vándorlunk, hogy lássuk a világot, milyen, hogy áll, hogy halad. Mindent megnézek majd. Amit érzékeimmel befogadok majd, egyelőre nem lesz még az enyém, de idővel minden szépen egybeilleszkedik bennem, és hozzám tartozik majd. Nézz csak a világra itt előtted, itt az orrod előtt, az egyetlen lehetőség,

hogy közelférközz hozzá az, hogy odatedd, ahová tartozik, hozzád, saját husodhoz, véredhez. Magamévá teszem, hogy soha többé ki ne csusszék kezeim közül. Magamévá teszem, egy újjammal már érintem is, kezdetnek ez is elég.

A szél elült.

A többiek még feküdtek, nem akarták átlépni a reggeli álm küszöbét, és napi teendőikhez fogni, a tűzrakáshoz, eledel kereséshez, ahhoz az ezerszer ismétlődő szükséghez, hogy egyik lábunkat a másik elé rakják, s egyik kezüket a másikkra. Ott feküdtek valahányan kábultan, pislogva, hallatszott előbb ziháló, majd mindinkább lassuló lélegzésük.

Montagk fölemelkedett, de nem mozdult el. A többiek hasonlóképpen. A feketéllő látóhatáron vékony piros csík tűnt fel. Hideg volt, esőre szaglott.

Granger fölkelt. Megtapogatta kezét-lábát s közben halkan, szakadatlanul káromkodott. Könnyek csorogtak le arcáról. Lelopózott a folyópartra és a folyó mentén lefelé kémlelt.

— Minden lapos — mondta nagysokára. — Olyan a város, akár egy halom sütőpor. Minden elpusztult. — Aztán hosszabb idő múlva: — Vajjon hányan látták előre? És hányat lepett meg váratlanul?

És hány város pusztult el az egész világon, folytatta Montagk gondolatban. És itt a mi országunkban vajjon hány? Száz? Ezer?

* * *

Egyikük gyufát gyújtott, meggyújtotta a zsebéből előkotort száraz papirdarabkát, fűvet és száraz lombot rakott rá, aztán vékony gallyakat. A nedves gally sercegett, de aztán mégis tüzetfogott, s a tűz lobogott a hajnalban, amikor a nap följött, és az emberek tekintete lassan elszakadt a folyótól, a tűzhöz huzódtak, szóltanul, elfogultan, és a tarkójuk vöröslött a naptól, amint lehajoltak.

Granger egy kis darab szalonnát vett elő. — Együnk valamit. Aztán fölkerekedünk és a folyón felfelé haladunk. Szükség lesz ott ránk.

Valaki egy kis serpenyőt vett elő; beletették a szalonnát, a serpenyőt pedig a parázsra. A szalonna hamarosan sercegni kezdett, mocorgott a serpenyőben, s betöltötte szagával a levegőt. Hallgatva szemlélték az emberek az ünnepélyes jelenetet.

Granger belenézett a tűzbe: — Főnix.

— Mit mond?

— Valami különös madár volt ez valamikor. Évszázadonként egyszer máglyát gyújtott és elhamvasztotta magát. Bizonyosan valami közeli rokona volt az embernek. De valahányszor elhamvasztotta magát, újjászületett a hamuból. Ugylátszik, mi ugyanezt tesszük, újra és újra. Csak egyben teszünk túl a Főnixen: mi tudjuk, milyen ostobaságot tettünk. Tudunk ezer évek óta elkövetett minden ostobaságunkról, s mindaddig, amíg tudunk róla, megvan a reménye annak, hogy egy napon mégis csak megelégedjük, nem gyújtunk több máglyát, hogy beleugorjunk. Idők multával mind többen és többen rájönnek erre.

Levette a serpenyőt a tűzről, megvárták, amíg egy kicsit kihűl, aztán lassan, elgondolkozva enni kezdtek.

— Szóval elindulunk — mondta Granger. — Egyet ne feledjetelek: nem vagytok fontosak, semmik vagytok. Egy nap talán abból, amit magunkkal cipelünk valakinek haszna lesz. De ne felejtjük el, hogy amíg kezünkben voltak a könyvek, addig nem használtuk föl, ami benne volt, tovább gyaláztuk a halottakat, beleköptünk azoknak a sírjába, akik előttünk jártak. A következő hetekben, hónapokban az egész jövő évben sok magányos emberrel találkozunk majd. Ha megkérdik, hogy mit csinálunk, csak annyit mondjatok: — Emlékezünk. Egy napon annyira főlhalmozódnak majd bennük az emlékek, hogy megépítik minden idők legnagyobb földtúróját, megássák a történelem legnagyobb sírját, beletemetik a háborút és behantolják. Most még, egyelőre, építsünk egy tükörgyárat, és egy évig mást se csináljunk, csak tükröt gyártunk, hogy mindenki alaposan megnézhesse magát.

Befejezték a reggelit, eltaposták a tüzet. Köröskörül mind világosabb lett, mintha egy rózsaszínű lámpának a belét mind följebb csavarták volna. A madarak visszatértek a fákra.

* * *

Montagk nekilódult, s egyszerre csak azon vette észre magát, hogy mindenkit maga mögött hagyott. Meglepve lépett félre, hogy Grangert maga elé engedje, de az a fejével intett, hogy csak menjen. Montagk folytatta útját. Nézte a folyót, az eget és a rozsdás sineket, a vasúti pályát, amelyen már annyian jártak a városból kifelé jövet. Később, egy hónap, egy félév múlva, de mindenképpen mielőtt még egy év eltelve, szeretne még egyszer ezen az úton végigmenni, egyedül, félelem nélkül addig menni, amíg be nem éri őket.

Egyelőre azonban egy jó félnapi gyaloglás áll előttük, s ha most mindenki némán ment, hát azért, mert volt miről gondolkoz-

nia, sok mindent kellett eszébe vésnie. Lehet, hogy később, ha a nap magasra hág, és fölmelegíti őket, beszédbe fognak majd. Elmondják, amit eszükbe véstek, megbizonyosodni, hogy még megvan, hogy jól megőrizték. Montagk érezte, hogy szavak kelnek benne, halk mormogás. Ha majd órá kerül a sor, vajjon mit tud majd mondani, közölni, hogy egy kicsit megkönnyítse az utat? Mindennek megvan az ideje. Bizonyosan. Ideje a rontásnak és ideje az építésnek, ideje a hallgatásnak és a beszédnek. Igen, minden bizonnyal, de mi mást ezenfelül? Mi mást? Valami biztosat...

És a folyóvizet innen és túl életnek fája vala, mely tizenkét gyümölcsöt terem vala, minden hónapban meghozván gyümölcsét: és levelei a népek gyógyítására valók.

Igen, mondta magában Montagk, ezt megőrzöm a déli órákra. A déli órákra...

Ha beérkezünk a városba.

(Vége)